

Ivan Kovačević¹

Filozofski fakultet

Univerzitet u Beogradu

LAŽNE DILEME SRPSKIH DRUŠTVENO- HUMANISTIČKIH NAUKA*

Apstrakt: U lažne dileme i mitove koji se, kao obaveza i propis, nameću društveno humanističkim naukama u Srbiji uvrštene su dilema vidljivost-nevidljivost u časopisima sa tzv. ISI liste, postojanje jedinstvenog svetskog centra za sve nauke i imperativ formi međunarodne naučne saradnje. Prateći zakone i podzakonska akta koja regulišu naučnoistraživačku delatnost i visoko obrazovanje, pokazuje se besmislenost pojedinih zahteva koji se postavljaju pred istraživače u institutima i nastavnike na univerzitetima. Posebno se apostrofira besmisao provincijalne idolatrije prema tzv. ISI listi koja nije reprezentativna za evropske društvene i humanističke nauke, a i u prirodnim i tehničkim naukama sadrži dokazane prevarantske časopise. Umesto ispraznih rituala skupih međunarodnih skupova autor se zalaže za maksimalno obezbeđivanje protoka informacija kroz slobodni pristup znanju ili plaćanje određenih troškova kompanijama koje ta znanja distribuiraju.

Ključne reči: društveno-humanističke nauke, Srbija, evaluacija nauke, citatne liste, vidljivost, međunarodna naučna saradnja, mitologija evaluacije, ERIH lista.

U državne akte koji regulišu naučnu delatnost utkan je pojam "vidljivost". Često se vidljivost spominje u usmenim dociranjima društvenim i humanističkim naukama i naučnicima gde im se spočitava niska vidljivost ili čak nevidljivost i nalaže da svoju vidljivost poprave i uvećaju. Državni akti koji polaze od neophodnosti velike vidljivosti u društvenim i humanističkim naukama to najčešće sadrže kroz zahtev da sve nauke u Srbiji postanu "vidljive" tako što će članci naučnika iz tih oblasti izlaziti na tzv. ISI listi privatne (i profitne) kompanije Thomson-Reuters² Svako procenjivanje kretanja u srpskoj nauci, kao i poređenja sa drugim zemljama, zasnovana su na broju članaka koje su srpski naučnici objavili u časopisima sa "ISI liste". Jedan od najvažnijih doku-

¹ ikovacev@f.bg.ac.rs

* Članak je rezultat istraživanja na projektu Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije br. 177035.

² Sedište kompanije Thomson je u Filadelfiji (USA) pa se zbog toga ova lista neki put naziva i filadelfijska.

menata koji sadrži imperativ "vidljivosti" domaće naučne produkcije u, pretežno, američkim časopisima je "Pravilnik o postupku i načinu vrednovanja, i kvantitativnom iskazivanju naučnoistraživačkih rezultata istraživača" donet 21. marta 2008. godine. Prema tom "Pravilniku", najviše bodova za naučni članak dobija za tekst objavljen u časopisu sa "ISI liste" u prvih 30% časopisa na toj top-listi i to 8 bodova, dok članak publikovan u časopisima koji su u sledećih 20% časopisa sa te liste nosi 5 bodova.

Već tim dokumentom je "vidljivost" jasno protumačena kao prisustvo u američkoj naučnoj periodici jer su američki časopisi najzastupljeniji na "ISI listi". Dominacija američkih časopisa se može pokazati studijom slučaja (Kovačević 2009) na osnovu koje se vidi da iz oblasti antropologije na "ISI listi", u godini koja je analizirana (2007), od 58 časopisa 54 su angloamerički, a samo 4 evropska, od kojih je jedan multijezički, drugi izlazi na engleskom, a samo treći i četvrti su na neengleskim evropskim jezicima (francuski i nemački)³. Iz toga se sasvim jasno vidi da će srpska nauka biti pozitivno evaluirana i ocenjena kao dobra ("vidljiva") ako se članci objavljuju u Americi (i nešto manje u V. Britaniji). Ovaj princip "vidljivosti" bio je preslikan i u pravila o izboru nastavnika na Univerzitetu u Beogradu, a svoj denacionalizujući krešendo je doživeo u standardima koje je donela Komisija za akreditaciju i proveru kvaliteta 2010. godine⁴.

Osim normativnih akata koji propisuju vidljivost na "ISI listi", povremeni preseki stanja u srpskoj nauci uočavaju napredak samo ako se povećao broj citata u časopisima na "ISI listi" ili ako se povećao broj objavljenih radova u tim časopisima. Ukoliko je povećan broj članaka koji obrađuju teme iz nacionalnih nauka ili neke od društveno-humanističkih nauka u nacionalnim časopisima, ili u inostranim časopisima koji se na toj top-listi ne nalaze, to se prećutkuje i ne smatra uspehom. Ni jedan zvanični izveštaj⁵ niti ijedan komentar nisu pomenuli publikovanu činjenicu da je produkcija rezultata⁶ u antropolo-

³ Moguće je da u drugim disciplinama nije tako velika dominacija američkih časopisa, ali ako pravilo čini tako tešku diskriminaciju u jednoj oblasti onda ono nije dobro i minimalno što treba učiniti je pobrojati izuzetke gde to pravilo ne treba i ne sme da važi.

⁴ "Правилник о стандардима и поступку за акредитацију високошколских установа и студијских програма" (*Службени гласник РС* 106/06).

⁵ Izveštaj Ministarstva nauke i tehnološkog razvoja pod naslovom "Nauka u Srbiji i okruženju 2000-2010" prebrojava isključivo članke srpskih naučnika prema podacima "ISI liste".

⁶ I pored više apela da se sačini analiza koja će pokazati koliko je sistem kategorija i bodovanja uticao na produktivnost domaćih društveno-humanističkih nauka u domaćim časopisima, takva analiza nije sačinjena, izuzev one koju je uradio autor ovog teksta za jednu naučnu disciplinu (Kovačević 2011)

giji u 2010. godini u odnosu na godišnju produkciju 2001-2003. povećana više od 10 puta. (Kovačević 2011)

Pravila o izboru nastavnika doneta 2008. godine pod naslovom "Kriterijumi za sticanje zvanja nastavnika na Univerzitetu u Beogradu"⁷ su predviđala da nastavnik u oblasti društveno-humanističkih nauka mora osvojiti određen broj bodova, a dati bodovi moraju imati i određenu strukturu. Najviše bodova za naučni članak se dobija za tekst u prvih 30% časopisa sa "ISI liste" a odmah zatim članak publikovan u časopisima koji su u sledećih 20% časopisa sa te liste. Tadašnji pravilnik Univerziteta nije uopšte definisao kategorije već je definicije preuzimao iz tada već zastarelog i odbačenog pravilnika Ministarstva nauke i tehnološkog razvoja⁸. Posebno je težak položaj bio onih humanističkih nauka koje nemaju časopise na SSCI listi već na AHCI listi, listi koja se prvi put pominje u dokumentima Ministarstva zaduženog za nauku tek 2010. godine i to ne u Pravilniku već u Konkursu za nove naučne projekte. AHCI lista⁹ nije bila prisutna na sajtu Narodne biblioteke koji je bio jedini zvanični izvor informacija o tome da li je određeni časopis na "ISI listi" ili nije.

Vrhunac destrukcije društvenih i humanističkih nauka je bio akreditacioni standard¹⁰ u procesu prve akreditacije univerziteta koji je predviđao da niko ne može držati nastavu na doktorskim studijama niti biti mentor u izradi doktorske disertacije ukoliko nije objavio 1 članak na tzv. "ISI listi" (za nastavnika) i 3 članka (za mentorstvo). Shvativši destrukciju reprodukcije naučnog kadra, koja bi proistekla iz primene ovog standarda, Senat Univerziteta u Beogradu je 27. oktobra. 2010 godine doneo Zaključak o odlaganju primene ovog standarda za realizaciju doktorskih studija za dve godine i u dopuni te odluke propisao da se u obzir uzimaju i časopisi sa AHCI liste, časopisi sa ERIH liste i časopisi sa liste ministarstva M24 i M51. kao i knjige koje su nastavnici napisali.¹¹ Već taj akt predstavlja napredak u odnosu na prethodni standard koji

⁷ "Kriterijumi za sticanje zvanja nastavnika na Univerzitetu u Beogradu" je akt donet na sednici Senata univerziteta 20. februara 2008.

⁸ Donošenjem univerzitetskih pravila nastupila je situacija u kojoj je Ministarstvo nauke bodovalo istraživače na projektima po novom pravilniku sa tzv. M-ovima, a univerzitet birao nastavnike po zastarelom pravilniku ministarstva nauke tzv. R-ovima. Takva situacije je trajala sve do donošenja izmena univerzitetskog pravilnika.

⁹ AHCI lista je Art and Humanities Citation Index, takođe proizvod kompanije Tomson-Rojters.

¹⁰ Vredno pravničkog tumačenja i Ustavnog suda je mišljenje da je Komisija za akreditaciju i proveru kvaliteta prekršila Zakon o visokom obrazovanju koji garantuje svakom izabranom nastavniku da može učestvovati u nastavi na svim nivoima studiranja. "Nastavnici u zvanju docenta, vanrednog i redovnog profesora mogu da izvode nastavu na svim vrstama studija" (Čl.63 stav 3, Zakona o visokom obrazovanju).

¹¹ Časopis međunarodnog značaja verifikovan posebnim odlukama (M₂₄) Vodeći časopis nacionalnog značaja (M51)

je mogao imati za posledicu prestanak doktorskih studija na velikom broju nacionalnih disciplina. Ipak, njegovo vremenski ograničeno važenje, koje je uslovalo još jedno produženje, pokazuje da je bilo potrebno doneti trajnije rešenje.¹²

Od 2010 godine, kada je situacija vodila ka devastiranju društveno-humanističkih i nacionalnih nauka, do danas (kraj 2013. godine) dogodila su se dva važna pomaka koja su doprinela bitno boljoj situaciji.

Pravila o izboru nastavnika u oblasti društveno-humanističkih nauka su izmenjena¹³ i kvantofreno bodovanje je zamenjeno univerzitetu prikladnijem načinu kvantifikacije rezultata naučnog rada u društvenim i humanističkim naukama. Ovaj, veliki, napredak ka primeravanju evaluacije naučnog rada na univerzitetu se ogleda u tome da je izbegnuta kvantofrenija tj. bodovanje do prve decimale, a zadržan princip da je potreban određen kvantum naučnih radova i određena struktura. Preračunato u ranije bodove, uslovi u društveno-humanističkim naukama za izbor u zvanja docenta, vanrednog profesora i redovnog profesora nisu bitno ni smanjeni ni povećani, ali je struktura čvršća i preciznija. Povrh toga, a što je i najvažnije, struktura omogućava fleksibilno objavljivanje tipova naučnih priloga primerenih pojedinim disciplinama, tako da ostavlja mogućnost objavljivanja u američkim časopisima za discipline za koje je to možda relevantno (ekperimentalna psihologija, makroekonomska analiza) dok za nacionalne nauke, recimo za nacionalnu istoriju, etnologiju i srpski jezik i književnost, ostavlja mogućnost da radovi potrebni za sticanje zvanja budu objavljeni u časopisima najviše kompetencije za nacionalne nauke, daleko veće u odnosu na američke – u domaćim. Npr. za izbor u najviše zvanje osim zakonskog uslova (knjiga)¹⁴, potrebno je objaviti npr. tri teksta u časopisima koji izlaze u zemlji, a posebnom odlukom su izjednačeni sa međunarodnim (alternativa je dva članka u časopisima sa "ISI" ili ERIH liste), zatim dva članka u časopisima vodećeg nacionalnog značaja i po dva saopštenja

¹² Povodom odlaganja primene ovog standarda isplela se čitava folklorna tvorevina, nešto poput urbanih legendi (FOAF). Naime, pričavalo se kako je iz Akreditacione komisije stigla pretnja Beogradskom univerzitetu da će biti prijavljen Ministarstvu prosvete jer ne primenjuje taj standard. Na to se, prema toj legendi, na nekim univerzitetskim telima raspravljalo da li predsednicu te komisije treba tužiti Etičkom sudu časti univerziteta (tačan naziv je "Odbor za profesionalnu etiku") ili tražiti od dekana fakulteta na kome radi da joj da otkaz. Ovu "priču" treba shvatiti onako kako se to čini u folkloristici i antropologiji folklora – folklorne tvorevine, svojim najvećim, delom ne pripovedaju istinu, već odražavaju mnjenja, želje i strahove.

¹³ Decembra 2011. doneti su u okviru "Odluke o izmenama i dopunma kriterijuma za sticanje zvanja nastavnika na Univerzitetu u Beogradu" "Minimalni kriterijumi za izbor u zvanja nastavnika u polju društveno-humanističkih nauka"

¹⁴ O devastiranju pojma knjiga (I.Kovačević, M. Milenković 2013)

na naučnim skupovima međunarodnog i nacionalnog značaja. Kada se uzme u obzir da je knjiga vrhunski naučni proizvod u društvenim i humanističkim naukama i da je to uslov predviđen zakonom, sve drugo predstavlja dodatak na zakonske uslove koji još pominju i "radove", ne precizirajući o kojoj se množini radi. Uz knjigu, izbor predviđa i 5 naučnih radova u formi članka objavljenih u vrhunskim časopisima i 4 objavljena referata sa naučnih skupova, što predstavlja sasvim solidan naučni angažman u mandatu od 5 godina koji je prevashodno ispunjen nastavnom aktivnošću.

Nova akreditaciona pravila u novom akreditacionom ciklusu su delimično odustala od provincijalnog idolopoklonstva "ISI listi" na dva načina.

Prvo, kao referentna lista časopisa je određena i ERIH lista Evropske naučne fondacije¹⁵. Tu se ne radi o običnom pridodavanju još jedne strane liste jer je ERIH lista susptancijalno različita od "ISI liste". Na ERIH listi se ne mogu naći prevarantski i predatorski časopisi kojih ima ma "ISI listi" poput nedavno raskrinkanog rumunskog časopisa *Metalurgia International*. (Kovačević, Milenković 2013) Naime ERIH listu ne sastavlja nikakva profitna kompanija koja svoj proizvod prodaje onima koji žele da ga kupe i potom koriste kao merilo kvaliteta naučnog rada u svojoj ustanovi ili državi. ERIH listu sastavljaju najkompetentniji naučnici iz svoje oblasti koje bira Evropska naučna fondacija. Ti naučnici održavaju panel rasprave o tome koji časopis može, a koji ne može, da uđe na ERIH listu i iza izbora stoje svojim imenom i prezimenom i naučnim autoritetom, za razliku od "ISI liste" koju stvaraju brojači citata. Neki od američkih časopisa sa "ISI liste" su ušli i na ERIH listu zato što im je procenjen kvalitet članaka, ali neki nisu. Primereno vrednovanje stranih časopisa u Srbiji bi polazilo od isključenja SSCI i AHCI listi u svim društveno-humanističkim disciplinama koje su zastupljene na ERIH listi, a to su: antropologija, arheologija, istorija umetnosti i nauke o umetnosti, istorija, klasične nauke, lingvistika i filologija, muzikologija, pedagogija, filozofija, psihologija i teologija. Već bi površnom poznavaoču bilo očigledno da nedostaju sociologija, ekonomija, političke nauke, zatim neke jezičko-književne discipline poput slavistike itd. Neke od ovih nauka su zastupljene na SSCI i AHCI listama i na njihovim predstavnicima u telima koja donose odluke je da predlože optimalno rešenje. Jedno takvo rešenje je doneo Univerzitet u Beogradu

¹⁵ Evropska naučna fondacija (ESF) je krovna naučna organizacija u Evropi. U njoj je zastupljeno 29 zemalja Evrope. Članice ESF su centralne naučne asocijacije i organizacije na nivou države, akademije nauka i pojedine naučne asocijacije u zemljama koje nemaju ni krovnu naučnu asocijaciju ni centralnu ili relevantnu akademiju nauka. Najčešće su iz svake zemlje zastupljene dve organizacije. Npr. iz Mađarske su to Nacionalni fond za naučna istraživanja i Mađarska akademija nauka, iz Portugalijske Nacionalni fond za nauku i tehnologiju i Lisabonska akademija nauka i iz Slovačke nacionalna agencija za istraživanje i razvoj i Slovačka akademija nauka.

koji je nakon detaljne rasparave na fakultetima i u odgovarajućim telima univerziteta doneo listu stranih i domaćih časopisa koji su relevantni za naučne discipline o kojima se radi. Ta lista je sveobuhvatna jer uvažava relevantne delove SSCI, AHCI i ERIH liste, kao i one časopise iz zemlje koji imaju visok nivo izdavača, redakcije, recenzenata i svega onog što čini kvalitet jednog časopisa.

Drugi napredak odnosi se na akreditacione standarde, koji propisuju kvalifikovanost nastavnika za držanje nastave i mentorstvo na doktorskim studijama, a sastoji se iz uključivanja jedne liste domaćih časopisa koju kreiraju ekspertske grupe izabrane od strane ministarstva zaduženog za nauku (prema sadašnjem Zakonu o naučno istraživačkoj delatnosti te grupe se zovu Matični naučni odbori), a definitivno donosi samo ministarstvo. Iako je sa te liste Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja uvrštena tek najviša kategorija (M 24) to je ipak napredak ka uravnotežavanju uloge i značaja domaćih institucija i časopisa u procenjivanju kvalifikovanosti za nastavu i mentorstvo na doktorskim studijama.

Ocena da se radi o napretku zaslužuje nešto detaljnije obrazloženje. Naime u društvenim i humanističkim naukama odnos centra i periferije je bitno različit od tog odnosa u eksperimentalnim i laboratorijskim naukama. Tamo gde su eksperiment i laboratorija najvažnije oruđe naučnog rada centar je tamo gde su najveće laboratorije, gde je zaposlen najveći broj istraživača i gde su laboratorije opremljene najnovijim i najskupljim instrumentima. Što su pomenuti uslovi lošiji to se nauka od centra udaljava sve više prema periferiji sa koje se čak najbolja i najnovija ideja mora proveravati tamo gde za to postoje uslovi. Jedna ilustracija ovog odnosa centra i periferije datira od pre pola veka. Naime, tada vodeći astronom u Srbiji je odlučio da ode sa porodicom da radi i živi u Sovjetski Savez. (Dimitrijević, Oskanjan 2000: 102.) Šta je nateralo čoveka da dobrovoljno ode tamo odakle su milioni želeli da pobegnu? Svakako da je uzrok bio mogućnost bavljenja astronomijom sa velikim teleskopima u opservatoriji na Kavkazu gde je i otišao, a povod je bila astronomska pojava koja se javlja jednom u stotinu godina i koju je želeo da posmatra i prouči. Za to posmatranje je imao samo jedan deo neophodnog instrumenta. Tadašnja država je kupila ceo instrument ali su delovi bili podeljeni opservatorijama u Zagrebu, Skoplju itd. i on, ni uz blagovremenu prepisku, nije uspeo da sakupi delove i sklopi potrebnu spravu.¹⁶ Situacija se nije promenila ni posle pedeset godina, a brzi razvitak sve skuplje i skuplje opreme učinio je da je za naučnike iz eksperimentalnih i laboratorijskih disciplina neophodno povezivanje sa cen-

¹⁶ Prigodni tekst u časopisu "Serbian Astronomical Journal" objavljen 10-ak godina posle smrti Vasilija Oskanjana dopunio sam ličnim sećanjem na susrete sa njim i razgovore koje sam slušao u kući mojih roditelja neposredno pred njegov odlazak u SSSR.

trima nauke u bogatijim sredinama. To nije nemoguće s obzirom na to da naučnici u tim disciplinama u svetu sačinjavaju funkcionalnu zajednicu istraživača koji moraju da pažljivo i ažurno prate sve što se dešava u polju svog istraživanja. Funkcionalna naučna zajednica naučnika u eksperimentalnim i laboratorijskim disciplinama nije stvar nekakvog dogovora ili konsenzusa već nužnost da se bude u toku sa desetinama i stotinama lokacija na kojima se vrše isti ili slični eksperimenti. To dovodi do toga da časopisi u kojima se objavljuju rezultati istraživanja izlaze često više puta godišnje, pa i mesečno, kao i da časopis star tri ili četiri godine velikim delom prirpada istoriji nauke.

U društvenim i humanističkim naukama i ovde i u svetu je sasvim drugačije. Zajednica naučnika je daleko više socijalna nego funkcionalna. Postoje nacionalne, regionalne i globalne asocijacije, održavaju se veliki skupovi koji služe uspostavljanju socijalnih kontakata, ali tesne naučno-funkcionalne veze između deset ili pedeset istraživača na planeti se ne uspostavljaju, niti mogu da se uspostave, na način kako to čine laboratorijski naučnici. "Međunarodna saradnja" je daleko više imperativ koji potiče iz državnih pravila formiranih na iskustvima prirodnih nauka, gde je ta saradnja korisna i nužna. Zajednički projekti koji se finansiraju su puka fikcija i postoje samo zato što je to način finansiranja naučnih ustanova. Da toga nema, ustanove i istraživači bi intenzitet ovako koncipirane "međunarodne saradnje" smanjile na deseti deo. Međutim, u ekonomskim i političkim integracijama, koje su mehanički preslikane na sve sfere života, pa i na one nauke koje su po svojoj prirodi daleko više individualne, do redukcije kolektivistički shvaćene "međunarodne saradnje" bi došlo kada bi institucije (i istraživači) mogli finansijski da prežive.

Kritika imperativa "međunarodne saradnje" se često karakteriše kao još jedna lažna dilema – međunarodna saradnja naspram zatvaranja u nacionalne/državne okvire. Čitav niz tema iz društvenih i humanističkih nauka, a u nekima čak i većina tema, jesu teme koje su relevantne samo u određenom nacionalnom/državnom okviru i van njega imaju nikakav ili veoma mali značaj. Takve teme su od značaja za nacionalnu/državnu istoriju ili savremenost, ali potpuno bez značaja za bilo koga u inostranstvu. Stoga se naučni skupovi radi ispunjenja propozicija organizuju tako da sadrže dovoljnih 5 članova iz inostranstva u orgnizacionom odboru i 10 referenata iz različitih zemalja. Pritisnuti sličnim imperativima međunarodne naučne saradnje naučnici iz inostranstva se rado odazivaju na skup sa bilo kojom temom da bi ispunili slične zahteve kod svoje kuće, ili to čak obavljaju uhodani timovi, što takvu međunarodu saradnju čini socijalno-ekonomsko-turističkom, a ne naučno-funkcionalnom. Ovakva situacija, u kojoj se novac i vreme naučnika troši na formalno zadovoljavanje nametnutih propisa, ne proističe iz sposobnosti snalaženja u apsurdnim situacijama, već upravo iz apsurdnosti verovanja u nužnost međunarodne "saradnje" i propisa proisteklih iz tog verovanja.

Društveno-humanističke i nacionalne nauke u Srbiji imaju raznorodne zadatke i funkcije koje se bitno razlikuju od "vidljivosti" u stranim, pretežno američkim časopisima. Ukoliko se pođe od dokumenta koji predstavlja ključ za pozicioniranje nauke u odnos, koji društvo, kroz državu i politiku, želi da uspostavi sa naukom, sagledavaju se dve komponente uloge društvenih i humanističkih nauka. Naime Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Srbije za period od 2010. do 2015. godine predviđa da "društvene nauke i humanistika igraju višestruku ulogu u razvoju privrede, društva i države". (Strategija, 2010) Konkretnije, one su "važan element državnog kontinuiteta, očuvanja nacionalnih tradicija i kulturne baštine. (...) uloga društvenih nauka i humanistike u očuvanju i jačanju srpskog nacionalnog identiteta je od vitalnog značaja." I drugo, "...društvene nauke i humanistika su neizostavni oslonac svih reformskih poduhvata u društvu. One igraju ključnu ulogu u definisanju strategija javnih politika, identifikaciji mogućih opcija, optimizaciji funkcionisanja institucija, unapređenju ljudskih resursa i sistema upravljanja i postizanja odabranih ciljeva, poređenju sa međunarodnim iskustvima i dostignućima, uvođenju sistema praćenja postignutih rezultata kao i korektivnih mera."

Veliki zadaci koji su postavljeni pred društvene i humanističke nauke prvenstveno se odnose na izgradnju samosvesti jednog društva i to kako u odnosu prema drugima tako i u uspostavljanju optimalnih formi društvenosti unutar zemlje u kojoj živimo. Doprinos društvenih i humanističkih nauka bi trebalo da bude u manjoj meri direktan od odgovora na zahtev da se društvene nauke angažuju na poboljšanju funkcionisanja državne uprave, mada u sprezi nauke i primenjene nauke moguće je odgovoriti i na takav zadatak. Ipak, ovaj veći deo zadatka, koji se sastoji u očuvanju i jačanju nacionalnog identiteta, nije formulisan kao zadatak na koji treba odgovarati u direktnom obliku već upravo kroz razvoj, jačanje i omogućavanje delatnosti humanističkih nauka koje su i same deo kulturne baštine. Aktivnosti koje proističu iz ovih zadataka i rezultati do kojih se dolazi imaju minimalan i skoro nikakav značaj za redakcije američkih časopisa i to ne zato što ne vole ili mrze Srbiju već samo zato što to nije domen njihovog interesovanja niti vrsta naučnih rezultata koju su spremni da objave. *Prilagođavanje naučnom trendu američkih časopisa u humanističkim naukama Srbije bi značilo da one ne odgovaraju zadacima koje pred njih postavlja sopstvena država kao njihov najvažniji finansijer.*

Što se tiče redakcije nekog američkog časopisa, koji se finansira u Americi analiza načina poboljšanja državne uprave u Srbiji modelom decentralizacija u sferi vodosnabdevanja nije tema čiju obradu bi rado publikovali. Njihovo zanimanje za sve delove sveta postoji, ali je površno, često politički determinisano, pa i kada je naučno usmereno retko se, u moru naučnih problema, poklapa sa problemima formulisanim u Srbiji.

Osim toga u humanističkim naukama je odnos centra i periferije bitno drugačiji. Cantar proučavanja, u slučaju postojanja native nauke je, najčešće, ta-

mo gde se proučavanje odvija. Centar proučavanja srpskog srednjeg veka je u Srbiji, a periferija u Americi ili Španiji. Ne radi se o epistemskoj povlašćenosti nativnih naučnika već o velikoj razlici u vremenu koji se posvećuje određenim temama i koncentraciji tih proučavanja u lokalnoj naučnoj zajednici. Stoga objaviti neki rad o srpskoj srednjovekovnoj državi u američkom časopisu sa najbolje liste nije nikakva garancija da je taj rad vrednovan od strane kompetentnih recenzentata. Naprotiv, medijavelisti na američkim univerzitetima su najčešće, opšti poznavaooci evropskog srednjeg veka ili slovenskih zemalja kada su u pitanju slavisti. Njihovo poznavanje detalja se često ne može meriti sa znanjem koje ima student master studija u Srbiji. Prema tome, centar za nacionalne, a velikim delom ostale društvene i humanističke nauke, je ovde, u Srbiji i najbolji časopisi sa stručnim recenzentima izlaze ovde u Srbiji.¹⁷

Izloženi elementi evaluacije naučnog rada istraživača i univerzitetskih nastavnika pokazuju da je u njima sadržano nekoliko lažnih dilema koje grade moderne mitove o evaluaciji naučnih rezultata.

Prvi mit je **mit o vidljivosti srpske nauke u časopisima sa "ISI liste" kao apsolutnom dobru**. Dekonstruisanje ovog mita pokazuje da se binarna opozicija iz fizičkog sveta vidljivo-nevidljivo udružuje sa etičkom opozicijom dobro-loše. Fizička opozicija se dvostruko posreduje opozicijama objavljeno-neobjavljeno i časopisi sa "ISI liste"-časopisi van "ISI liste". Potrebno je objasniti da se svaka od ovih opozicija potpuno arbitrarno i neosnovano dovodi u apsolutnu vezu sa etičkom opozicijom dobro-loše. Vidljivost¹⁸ može značiti i ispoljavanje raznih negativnih pojava (bolest, agresija) dok nevidljivost može značiti odsustvo bolesti ili neispoljavanje agresije prema okolini. Odsustvo bolesti ili agresivnog ponašanja se sigurno može smatrati dobrim. Prema tome, veza vidljivo-dobro i nevidljivo-loše je moguća jednako kao i veza nevidljivo-dobro i vidljivo-loše, jer kao što antropologija dobro zna, veze opozicionih parova su arbitrarno i kulturno modelovano sredstvo za poimanje sveta i nemaju apsolutnu vrednost. (Lič 1983: 81-97) Stoga, kada je neki rezultat istraživanja objavljen i citiran (vidljiv) u perifernim časopisima to još uvek ne znači da je to nešto dobro, pa samim tim i radovi objavljeni u prevaranstkim časopisima sa "ISI liste" ili časopisima koji nemaju centralno mesto u odedenim naučnim disciplinama ne mogu biti smatrani nečim dobrim po definiciji i bez naknadne provere. Na osnovu iskustva sa predatorskim časopisima sa "ISI liste" i minornim značajem tih časopisa u okvirima odnosa centra i periferije naučnog istraživanja, jasno je da niz vidljivo – objavljeno i citirano – časopisi sa "ISI liste" nema apsolutnu po-

¹⁷ Već sam jednom prilikom ukazao da bi mnogi članci objavljeni u časopisima sa "ISI liste" trebalo da budu dodatno recenzirani. (Kovačević 2011)

¹⁸ Vredi podsetiti da arbitrarnost etičkog vrednovanja opozicije vidljivo-nevidljivo dozvoljava piscu Herbertu Džordžu Velsu da u čuvenom romanu "Nevidljivi čovek" pozitivan lik bude nevidljivi čovek koji se bori protiv zlih vidljivih.

zitivnu vrednost i da se mora u svakom konkretnom slučaju preispitivati. Primer takvog preispitivanja je učinjen na pomenutoj ERIH listi u koju su uvršeni neki, ali ne svi, časopisi koje je odabrala kompanija "Thomson-Reuters" i stavila na "ISI listu". Sa druge strane, loš primer su srpska evaluaciona pravila koja časopise sa "ISI liste" smatraju apsolutno dobrim, pa onda nastaju bruka i uzbuna kada na svetlo dana izađe prevarantski časopis sa "ISI liste" kao što je *Metalurgia International*.

Mit o jednom centru koji predstavlja apsolutno dobro je zasnovan na istoj mitskoj matrici kao i mit o Egiptu ili Vavilonu kao kolevci čovečanstva.¹⁹ Čak i u uslovima globalizacije, gde je više naučnih sredina integrativnim procesima, prvenstveno elektronskim komunikacijama, sjedinjeno u svetsku nauku, taj "svetski centar" važi za već pominjane eksperimentalne i laboratorijske nauke. U tom "svetskom centru" govorni jezik je engleski, a naučna periferija, koja se nalazi u siromašnim zemljama, se tome mora prilagoditi. Kada je, pak reč o društvenim i humanističkim i posebno nacionalnim naukama, dominantna je policentričnost. Konkretno, centar izučavanja baroka u Panoniji je u Mađarskoj, Srbiji, Rumuniji, Slovačkoj i Austriji, Nemačkoj i Češkoj kao krajevima koji su najviše uticali na slikarstvo ili arhitekturu Panonije tog doba. Centar nije na Harvardu, Jejlu ili MIT-u pa ni na Sorboni, Kejbriđžu i Oksfordu. Mitska matrica kojom je izgrađen mit o jednom (manje ili više globalnom) naučnom centru oslanja se na izjednačavanje opozicije centar-periferija sa opozicijom dobro-loše u kontekstu globalizovanog centra eksperimentalnih i laboratorijskih nauka. Ipak taj mit opstaje iako ne može da se odupre prosto brojčanoj evidenciji naučnika koji se bave određenom temom u društveno-humanističkim i nacionalnim naukama i koja bi pokazala da se u Srbiji više desetina naučnika bavi srpskim srednjovekovnim društvom i državom, a da na univerzitetima koji zauzimaju prva mesta na šangajskoj top-listi za tu oblast postoji jedan stručnjak ili ni jedan i da taj broj ne bi dostigao broj naučnika u Srbiji čak ni kada bi se sabrali svi naučnici u svetu koji se kao jedinom specijalnošću bave srpskim srednjim vekom.

Dekonstrukcija mita o jednom centru ne eliminiše činjenicu da u mnogim naučnim disciplinama eksperimentalno-laboratorijske prirode postoji takav centar, kao i da u domenu društvenih i humanističkih nauka postoje centri, mada disperzivno razmešteni praktično po celom svetu. Ovakva situacija dovodi do potrebe za ulaganjem truda da se ti centri uoče i da se časopisi rangiraju prema relevantnosti rezultata, a ne prema brojanju citata. Ekspertske panel grupe najuglednijih naučnika su te koje treba da ukažu na časopise koji su vodeći u svetu bez obzira da li izlaze u Americi, Britaniji, Nemačkoj ili Srbiji.

¹⁹ Panvavilonska i panegipatska teorija o poreklu civilizacije predstavljaju bizarne devetnaestovekovne ideje u istoriji antropologije i arheologije i danas se pominju samo kao kuriozitet.

Potrebno je savladati provincijsku inferiornost i fascinaciju svime što dolazi spolja, sa jedne strane, i nativnu narcisoidnost, sa druge strane i ljudima, koji su svojim naučnim rezultatima, objavljenim prvenstveno u knjigama, stekli ugled, poveriti zadatak izrade lista časopisa koji će služiti kao referentne liste za procenu rezultata rada istraživača. Elemente te prakse, prisutne u radu Matičnih naučnih odbora pri ministarstvu zaduženom za nauku, kao i radu Stručnih veća i Veća grupacija Univerziteta u Beogradu, koji su razmatrali i doneli referentne liste časopisa, potrebno je institucionalno i normativno osnažiti i osloboditi uplitanja nestručnih organa.

Već je pomenuto kako naučne zajednice različitih naučnih polja, pa i pojedinačnih naučnih disciplina, ne funkcionišu na identičan način. Mitska matrica **mita o naučnoj saradnji** na kojoj se bazira idolatrija međunarodne naučne "saradnje" je generisana na sličan način kao i u prethodnim slučajevima. Figura koja se često upotrebljava da se opiše takvo stanje govori o fudbalskoj utakmici koju sudija sudi po rukometnim pravilima. Funkcionalno jedinstvo naučnika koji proučavaju neki hemijski proces i gde se pristizanje rezultata meri danima i satima je objektivna činjenica i komunikacijska revolucija je tu povezanost učvrstila i ubrzala. Takvo jedinstvo ne postoji u društveno-humanističkim naukama i dva ili više naučnika koji proučavaju slične pojave na različitim krajevima planete čak i da su u permanentnoj komunikaciji jedni drugima nemaju mnogo toga da saopšte osim nekih načelnih ideja ili široj publici bizarnih detalja.

Mitski koreni insistiranja na velikoj važnosti međunarodne naučne "saradnje" počivaju na tradicionalno shvaćenim oblicima te saradnje koji gube na stvarnom značaju u savremenom komunikacijskom okviru. Sama "saradnja" se sastoji iz međunarodnih skupova i kongresa, međunarodnih projekata i eventualnih pojedinačnih gostovanja naučnika. Ako se kongresi i naučni skupovi sagledaju kao ono što stvarno jesu, radi se o saopštavanju rezultata naučnog rada i, eventualno, ad hoc improvizovane diskusije. Desetine i stotine učesnika su prevalile hiljade kilometara radi toga, a moderni komunikacijski sistemi omogućuju permanentno i momentalno upoznavanje sa rezultatima istraživanja, kao i stostruku interakciju, koja se na skupovima mora svesti na dve tri replike posle izlaganja. Umesto propisane obezbeđenosti učestvovanja na 3 ili 4 naučna skupa kao uslov za sticanje zvanja moguće je propisati obaveznost participacije u naučnoj grupi ili naučnom forumu sa određenom frekvencijom učestvovanja. Međutim, osmisliti takve mehanizme međunarodne naučne "saradnje" je mnogo teže nego prepisati forme iz prošlog veka, petrifikovati ih i svesti na naučni turizam. Odsustvo stvarne naučne komunikacije na naučnim skupovima koje posećuju "uigrani timovi" za sticanje međunarodnog statusa skupa posledica je pritisaka da se takva forma naučne "saradnje" ostvari, a upoznavanje sa relevantnim radovima naučnika širom sveta prepušteno privatnom traganju po bazama časopisa. Umesto trošenja novca na takve

skupove u zemlji ili na odlazak domaćih istraživača na takve skupove u inostranstvu, sredstva treba usmeriti da se obezbedi kvalitetan i brz pristup bazama podataka (internet) i da se te baze učine dostupnim i kada se pristup plaća. U tom smislu projekt KoBSON, uz probleme, kolebanja i nerazumevanja kroz koja prolazi, predstavlja mnogostruko bolje uloženi novac nego novac potrošen na naučnu "razmenu" i druge oblike naučne "saradnje" koje imaju očiglednu turističku funkciju.²⁰

Literatura:

- Dimitrijević, M. S. Oskanjan, A. V. 2000. Life and Activities of Vasilije Oskanjan, *Serbian Astronomical Journal*, No. 161.
- Kovačević, Ivan. 2009. O ćurkama, pilićima i citatnim indeksima, *Antropologija*, 8.
- Kovačević, Ivan. 2011. Antropološki časopisi u Srbiji, *Antropologija*, 11/2.
- Kovačević, Ivan, Milenković, Miloš. 2013. Članak vredniji od knjige: da li se razara interpretativni suverenitet srpskog društva?, *Etnoantropološki problemi*, 8/3.
- Lič, Edmund. 1983. *Kultura i komunikacija*, Biblioteka XX vek.

Izvori:

- "Критеријум за стицање звања наставника на Универзитету у Београду", акт донет на седници Сената Универзитета 20 фебруара 2008.
- "Закључак о одлагању примене стандарда за реализацију докторских студија" донет на седници Сената Универзитета одржаној 27. октобра 2010. године
- "Минимални критеријуми за избор у звања наставника у пољу друштвено-хуманистичких наука" садржани у "Одлуци о изменама и допунама критеријума за стицање звања наставника на Универзитету у Београду" донети на седници Сената Универзитета одржаној 14. 12. 2011.
- "Правилник о поступку и начину вредновања, и квантитативном исказивању научноистраживачких резултата истраживача", донет на седници Националног савета за науку и технолошки развој одржаној 21. марта 2008. године

²⁰ Sa druge strane akademska zajednica u Srbiji nije u mogućnosti da koristi najveću bazu knjiga "Questia" koju, mnogo manja baza "Ebrary", dostupna takođe u projektu KoBSON, ne može da zameni. Iako KoBSONU nedostaje jedan broj relevantnih časopisa u okviru servisa koji su kupljeni u redukovanoj i jeftinijoj varijanti, projekat i njegova realizacija su najveći doprinos međunarodnom povezivanju srpske nauke.

"Правилник о стандардима и поступку за акредитацију високошколских установа и студијских програма" (*Службени гласник РС* 106/06)

"Стратегија научног и технолошког развоја за период од 2010-2015. године" (*"Службени гласник РС"*, бр. 13/10)

Primljeno: 18.09.2013.

Prihvaćeno: 21. 11.2013.

Ivan Kovačević

FALSE DILEMMAS IN THE SERBIAN SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES

Among the false dilemmas which are, in the forms of obligations and regulations imposed upon the social sciences and humanities in Serbia are the dilemma of visibility-invisibility in publications from the so-called ISI list, the existence of a unified world center for all sciences and the imperative of forms of international scientific cooperation. Considering laws and subordinate legislations which regulate scientific research and higher education, the preposterousness of certain demands made from researchers at institutes and university teachers is demonstrated. The absurdity of provincial idolatry of the so called ISI list which isn't representative for European social sciences and humanities, and contains publications which have been proven as fraudulent in the STEM fields is especially highlighted. Instead of empty rituals of expensive international conferences, the author advocates the ensuring of the free flow of information through open access to knowledge or the payment of certain expenses to companies which specialize in the distribution of such knowledge.

Key words: social sciences and the humanities, Serbia, evaluation of science, citation indexes, visibility, international scientific cooperation, mythology of evaluation, ERIH list.